

Втрати замкового туризму через воєнні дії та їхні наслідки: вітчизняний і зарубіжний досвід

Бучко Жанна

ВТРАТИ ЗАМКОВОГО ТА ПАЛАЦОВОГО ТУРИЗМУ В РЕЗУЛЬТАТІ ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Культурна спадщина України в результаті повномасштабної війни починаючи з 24 лютого 2022 року постійно зазнає втрат і руйнувань. Окупанти з особливою жорстокістю нищать міську забудову, об'єкти архітектури, історичні та культурні пам'ятки обстрілами артилерією, атаками ворожою авіацією, керованими ракетами та безпілотними літальними апаратами з повітряного та водного простору та безпосередньо різними видами зброї в тимчасово окупованих регіонах України.

За 21 місяць повномасштабної російсько-української війни зазнали руйнувань та пошкоджень 569 об'єктів культурної спадщини [3]. Найбільша кількість таких випадків характерна для Донецької, Харківської та Київської областей. Зруйновано та пошкоджено 170 пам'яток національного та місцевого значення, 146 об'єктів цінної історичної забудови та культурної спадщини, а також 58 меморіальних пам'ятників та творів мистецтва, а також ряд музеїв (колекції деяких знищені, розграбовані, вивезені на непідконтрольну Україні територію) [2]. Значних втрат зазнала також замкова та палацова архітектура.

У Донецькій області (м. Маріуполь) внаслідок обстрілів частково зруйновано фасади, дах та перекриття старовинного садибного будинку купця Б.Ф. Мелекова, зведеного на початку ХХ ст. Стіни цього будинку були свідками історичних подій – тут у 1917 році підписували договір про співпрацю грецького народу міста з Українською Народною Республікою.

У Запорізькій області істотних руйнувань зазнали 4 садибно-палацові комплекси. 7 березня 2022 року внаслідок обстрілу російських військ пошкоджені будівлі історико-архітектурного музею «Садиба Попова» у Василівці. Садиба Попова – один з найяскравіших маєтків України. Будинок, схожий на казковий замок з червоної цегли, звели в 19 столітті. Він одночасно має риси північно-італійського ренесансу, готичні та мавританські риси. У наші дні в будинку був історико-архітектурний музей. Внаслідок військових дій руйнувань зазнали стіни манеж-арени та інших будівель, а краєзнавчий музей, що розташовувався на території комплексу, розграбували окупаційні війська. У м. Гуляйполе внаслідок обстрілу 21.05.2023 р. частково зруйновано фасади та

покрівлю старовинного житлового будинку в колишній садибі міщан Мелешкових, зведену у 1910-х рр. Внаслідок артилерійського обстрілу 12.07.2023 р. постраждали фасади та вікна старовинної будівлі садибного будинку родини Кригерів, зведеного у 1892 р. З 2019 р. будинок перебував на реставрації з пристосуванням під музейні приміщення як філія місцевого краєзнавчого музею. В м. Оріхів Запорізької області внаслідок обстрілу 21.05.2022 р. пошкоджено вікна, фасади, стіни і дах пам'ятки архітектури та містобудування – колишнього будинку Генріха Янцена, зведеного наприкінці ХІХ ст. Елегантну будівлю з ліпниною збудувала родина німецьких поселенців-менонітів в 19 столітті. Вони також звели в Оріхові перший паровий млин, лікарню, школу та кінотеатр. Через російську атаку в маєтку пошкоджені вікна, розтрощені вхідні двері, стіни та старовинна ліпнина посічені уламками, а частина даху та другого поверху зовсім зруйновані.

У Луганській області внаслідок обстрілів та пожежі 2.05.2022 р. пошкоджено вікна, фасади, покрівлю та інтер'єри пам'ятки архітектури місцевого значення – колишньої садиби керуючого содовим заводом, збудованого у 1891 р., в якому розміщувався Лисичанський протитуберкульозний диспансер, відомий як Бельгійська лікарня, яка чекала на реставрацію.

2 садибно-палацові комплекси пошкоджено в Одеській області. Зокрема, в м.Одеса – Воронцовський палац (будівля 1824-29 рр.) та Палац Потоцьких-Наришкіних (будівля 1810-28 рр.). Воронцовський палац, в приміщенні якого розміщується Одеський міський палац дитячої та юнацької творчості, був вражений 8.05.2022 р. внаслідок вибухової хвилі від ракетного обстрілу (пошкоджено вікна, фасади та покрівлю пам'ятки архітектури національного значення). Палац Потоцьких-Наришкіних, в приміщенні якого розміщується Одеський національний художній музей, зазнав руйнувань 23.07.2022 р. Внаслідок ракетного обстрілу вибуховою хвилею пошкоджено вікна, двері та світловий дах пам'ятки архітектури національного значення.

У Тростянці Сумської області 27 березня 2022 р. російські обстріли пошкодили фасади та вікна пам'ятки архітектури й містобудування національного значення – будинку старовинної садиби Л.Є.Кеніга (кінець ХVІІІ ст. – 1870 р.), де було розташовано музейно-виставковий центр «Тростянецький». Пошкоджене праве крило будівлі з краєзнавчою експозицією, але музейні фонди збереглися. За кілька місяців до повномасштабного російського вторгнення у краєзнавчому музеї завершилися ремонтні роботи, і експонати на той час зберігалися в окремій сейфовій кімнаті. Відтоді у зруйнованій краєзнавчій частині закладу комунальники розчистили

завали, а працівники ДБР провели слідчі дії й дійшли висновку, що сума завданих пошкоджень сягає 5 мільйонів гривень [2].

У Харківській області внаслідок обстрілів 24.03.2023 р. пошкоджено ділянки культурного шару пам'ятки археології – залишків Ізюмської фортеці, заснованої у 1681 р. Вибухами зруйновано декілька скульптур з музейної колекції стародавніх «кам'яних баб». Пізніше фахівці підтвердили, що лише дві з дев'яти половицьких баб не зазнали пошкоджень під час окупації. А тому після звільнення регіону від загарбників ці унікальні скульптури законсервували. У м. Харків внаслідок воєнних дій зруйнована садиба Павлова. Ця елегантна будівля з чотириколонним портиком простояла в Харкові майже 200 років. Тут мешкали заможні харків'яни, пізніше розміщувалися вишукані готелі, а згодом – місцевий військкомат. Садибу було пошкоджено під час обстрілу міста російськими військами в квітні 2022 року, а 6 липня 2022 року в будівлю влучила російська ракета, внаслідок чого 30% будівлі зруйновано. Міська влада заявила, що відновленню будинок не підлягає.

У с. Сквородинівка Харківської області зазнав руйнувань Національний літературно-меморіальний музей Г.С.Сковороди, що розміщувався у маєтку поміщиків Ковалівських. Мандрівний український філософ Григорій Сковорода провів тут останні роки життя. Згодом тут, на території маєтку у павільйоні 18-го століття, відкрили музей. У травні 2022 року в будівлю музею влучила російська ракета. Будинок спалахнув, вигоріло 280 м². Частину експонатів встигли вивезти раніше, але будівля постраждала дуже сильно.

У Чернігові в результаті воєнних дій пошкоджено будинок Василя Тарнавського. У цій елегантній червоній будівлі 19-го століття з високими вікнами та затишним садком в різний час розміщувався і Музей старожитностей, і експозиція Чернігівського історичного музею, а з 80-х років 20-го століття ще й Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва. Будинок пережив війни та революції минулого століття, але в 2022-му його практично повністю зруйнувала російська бомба. Рештки будівлі законсервували та обіцяють відновити. Також в смт Седнів Чернігівської області внаслідок обстрілів 27.02.2022 р. пошкоджено вікна пам'ятки історії місцевого значення – садибного будинку Лизогубів, збудованого на початку XIX ст. на території садиби родини Лизогубів – пам'ятки історії національного значення.

Російське вторгнення обернулося для України страшними руйнуваннями об'єктів культурної спадщини. Точну кількість постраждалих культурних цінностей нині неможливо порахувати, адже багато з них перебувають в окупації, а російська військова агресія ще має місце, відповідно й статистика поповнюється новими випадками. Станом на нині Україна може тільки

фіксувати пошкоджені історичні та архітектурні пам'ятки, обстежувати та максимально документувати руйнування та збитки, розраховувати вартість відбудови та залучати у ці процеси міжнародні організації та закордонних партнерів.

1. Бучко Ж. Наслідки військового урбіциду для музейної культурної спадщини України // Війна та туризм: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 11 листопада 2022 р.) – К.:ТОВ «Геопринт», 2022. – С. 94-98.
2. Бучко Ж., Стецюк А. Об'єкти історико-культурної спадщини України в умовах війни: урбіцид та його наслідки // Історико-політичні проблеми сучасного світу: Збірник наукових статей. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2023. – Т. 47. – С. 20-27.
3. Зафіксовані воєнні злочини. URL: <https://mkip.notion.site/7be52d2803994651a23a220a8ed85f1c?v=6ea517f19a8944f9a902a50156656eea>

Белікова Марина

ПАЛАЦАВО-ПАРКОВИЙ АНСАМБЛЬ «САДИБА ПОПОВА»: НАСЛІДКИ ВІЙСЬКОВОГО УРБІЦИДУ ТА ПИТАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПІСЛЯ ДЕОКУПАЦІЇ

Палацаво-парковий ансамбль «Садиба Попова» – це єдина на півдні України замкова споруда. Василівський історико-архітектурний музей-заповідник «Садиба Попова» знаходиться за адресою 71600, Запорізька область, м. Василівка, вул. Гагаріна, 16. Історія садиби досліджувалася в дотичних публікаціях, зокрема в контексті історії дворян Попових В.М. Стойчевим, І.М. Стойчевою, ін. [1, 2], відвідуваності музею-заповідника М.В. Беліковою [3, с.78-79] та наслідків військового урбіциду для музеїв Ж. Бучко [4, с.97] та ін.

Пам'ятка архітектури другої половини ХІХ ст. палацово-парковий ансамбль «Садиба Попова» входить до «Державного реєстру нерухомих пам'яток України національного значення». Побудована власником маєтку Василем Павловичем Поповим. Замок побудований в архітектурних стилях ХІХ ст. і має готичні, північно-італійські і мавританські риси. Відвідуваність Василівського історико-архітектурного музею-заповідника «Садиба Попова» до російсько-української війни складала 7-9 тис. відвідувачів на рік [5].

На сьогодні Василівка – це окуповане місто з блок-постом, зазначимо, що окуповано 72% Запорізької області. У 2022 р. через Василівку можна було виїхати на підконтрольну територію України, місто знаходиться в 40 км від вільного від окупації обласного центру м. Запоріжжя, на сьогодні цієї можливості вже немає. 7 березня 2022 р. архітектурний комплекс було пошкоджено в наслідок артилерійського обстрілу: часткового руйнування